

16—17 METŲ SPORTUOJANČIŲ IR NESPORTUOJANČIŲ PAAUGLIŲ SAVO KOMPETENCIJOS SUVOKIMAS IR BENDRASIS SAVĖS VERTINIMAS

Skaistė Laskienė, Agnė Laskytė, Dovilė Šertvytienė, Loreta Jamantienė

Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas, Lietuva

Skaistė Laskienė. Docentė humanitarinių mokslų (filosofijos) daktarė. Lietuvos kūno kultūros akademijos Socialinių ir humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptis — mokyklinio amžiaus vaikų fizinio aktyvumo ir sveikatos tyrimo metodologija (humanitarinės paradigmos galimybės).

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjamas 16—17 metų sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas ir bendrasis savęs vertinimas. Atliktas tyrimas, kuriuo keltas probleminis klausimas: kaip reiškiasi sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas sporto, išvaizdos, socialinio pripažinimo, patrauklumo srityse ir kaip stėjasi su bendruoju savęs vertinimu? Tyrimo metu taikyta S. Harter (1988) „Savivokos metodika paaugliams“ („Self-perception profile for adolescents“), kurioje pateikiamos 45 teiginių poros, skirtos savo kompetencijos suvokimui įvertinti tokiose srityse kaip akademinė, sportinė, socialinis pripažinimas, fizinė išvaizda, darbinė, artimi romantiški santykiai, patrauklumas ir elgesys, bendrajam savęs vertinimui nustatyti. Teiginiai pateikiami kaip alternatyvūs pasirinkimai: vieni paaugliai mėgsta laisvalaikiu lankytis kine, BET kiti mieliau lankosi sporto renginiuose. Tiriamojo pasirinkimas vertinamas balais, nuo 1 iki 4 (1 — žemas, 4 — aukštas suvoktos kompetencijos įvertis).

Buvo tiriami 16—17 metų amžiaus paaugliai. Nepriklausomą imtį sudarė 120 respondentų, iš jų 60 sportuojančių (atstovauja savo komandai varžybose, čempionatuose, pirmenybėse ir treniruojasi daugiau nei tris kartus per savaitę) ir 60 nesportuojančių, sutikusių dalyvauti tyrime, derinant tyrimo atlikimo galimybę su mokyklos administracija, o gavus sutikimą — su moksleivių tėvais. Buvo pasirinktos kelios Kauno miesto mokyklos, kiekvienoje jų po vieną klasę: apklausti sutikusieji dalyvauti tyrime ir esantys apklausos metu mokykloje.

Tyrimu nustatyti skirtumai tarp sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo ir bendrojo savęs vertinimo. Visų tirtų respondentų (sportuojančių ir nesportuojančių) savo kompetencijos suvokimas tirtose srityse viršija 2 balų ribą, kai 1 balas rodo žemą, o 4 balai — aukštą savo kompetencijos suvokimą, ir pastebima tendencija, kad sportuojančių paauglių suvokta kompetencija daugelyje sričių yra aukštesnė nei nesportuojančių jų bendraamžių. Tik akademinėje, elgesio ir artimų romantiškų santykių srityse ji žemesnė negu nesportuojančių paauglių. Tirtų sportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas sporto, išvaizdos, socialinio pripažinimo, patrauklumo srityse ir bendrasis savęs vertinimas yra kur kas aukštesnis nei nesportuojančių. Tarp tirtų sportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas reikšmingai stipriai susijęs su savo kompetencijos suvokimu išvaizdos srityje. Tarp tirtų nesportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas reikšmingai susijęs su savo kompetencijos suvokimu socialinio pripažinimo ir fizinės išvaizdos srityse ir reikšmingai neigiamai — su savo kompetencijos suvokimu socialinio pripažinimo ir fizinės išvaizdos srityse.

Raktažodžiai: sportas, bendrasis savęs vertinimas, savo kompetencijos suvokimas.

IVADAS

Psichosocialinės paauglio raidos pagrindas — asmenybės tapatumo paieška ir suaugusiojo elgesio formavimasis (Žukauskienė, 2002). Paauglystės laikotarpiu padidėja individo kognityviniai gebėjimai, leidžiantys suprasti ir įvertinti, kokie reikšmingi jiems yra pokyčiai — atsiranda galimybė ieškoti atsakymų į klausimus: *Kas aš esu? Kuo aš noriu tapti? Ar esu gebantis? Ar esu mylintis ir mylimas?* Svarbūs fiziniai poky-

čiai brendimo laikotarpiu keičia *Aš-koncepciją* ir santykius su kitais individualais. Būtent paauglystės laikotarpiu vyksta intensyviausias *Aš-koncepcijos* formavimasis, kuris reikšmingai lemia asmens adaptaciją ir gerovę (Steinberg, 2001; Eysenck, 2004). Anot R. Lekavičienės (2001), *Aš-koncepcija* reiškia visų individo įsivaizdavimų apie save visumą ir turi tris dedamąsias dalis: 1) *Aš-vaizdą*, t. y. aprašomąją, kognityvinę postruktūrę; 2) santy-

kį į save, t. y. emocinį-vertybinį žmogaus santykį į save; 3) elgesio dedamąją, t. y. elgsenos reakcijas, kylančias iš *Aš-vaizdo* ir santykio į save.

Aš-koncepcijos pagrindu daugelis mokslininkų (Harter, 1988; Fox, 1997) kūrė savivokos metodus, tačiau nesutarė dėl jos dedamųjų koreliacijos. Vieni jų (Soares, L., Soares, A., 1977) teigia, kad sudėtinės sritys nepriklauso viena nuo kitos ir koreliacija tarp jų silpna, kiti (Harter, 1988; Asci, 2002; Moreno, Cervello, 2005) prieštarauja šiai nuomonei ir teigia, kad sričiai būdingi bruožai koreliuoja tiek tarpusavyje, tiek ir su bendruoju savęs vertinimu. Mokslininkai (Harter, 1999; Marsh, Hattie, 1996) stengėsi apibrėžti santykį tarp bendrojo savęs vertinimo ir savo kompetencijos suvokimo skirtingose srityse. Kai kurie mokslininkai (Marsh, Shavelson, 1985; Fox, 2000; Weiss, Amorose, 2005) teigia, kad sėkmingą asmenybės raidą paauglystėje ir visybišką asmenybės savivoką lemia tai, kaip individas suvokia savo kompetenciją skirtingose srityse. Savo kompetencijos suvokimą konkrečioje srityje lemia tai, kaip žmogus suvokia save, pavyzdžiui, pabrėžia asmenines pastangas (*aš daug mokausi, sportuoju*); įgimtus gebėjimus (*aš paprasčiausiai esu protingas; aš toks gimiau; esu gimęs būti sportininku*); kitų žmonių įtaką (*mano tėvai mane daug ko išmokė; bendraamžiai mane išprovokuoja blogai elgtis*) arba teigia nežina, kodėl jie vienaip ar kitaip save suvokia (*aš nesuprantu, kodėl man nesiseka mokykloje; nežinau, kodėl neturiu daug draugų*) (Harter, 1988). „Sporto terminų žodyne“ (2002) teigiama, kad *kompetencija* — tai „funkcinis gebėjimas adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą, turėti jai pakankamai žinių, įgūdžių, energijos. Žmogaus kompetencijos svarba tuo didesnė, kuo reikšmingesnis jo socialinis vaidmuo“. Kompetencijos svarba sunkiai apčiuopiama praktine prasme, jei individas neturi kur ją panaudoti ar pritaikyti. Savo kompetencijos suvokimas parodo tai, koku gebančiu ir kompetetingu individas jaučiasi tam tikroje srityje, ar jis jaučiasi turįs pakankamai įgūdžių ir gebėjimų. Pavyzdžiui, analizuojant sportinės kompetencijos raišką reikia atsižvelgti į tai, kad savo kompetencijos suvokimas šioje srityje rodo, kaip paauglys suvokia savo gebėjimus kultivuodamas konkrečią sporto šaką ir kokios jo galimybės sporto srityje, koku kompetetingu jis jaučiasi šioje veikloje. Moksliniais tyrimais nustatyta daugelis komponentų, susijusių su sportine veikla, kurie lemia teigiamą paauglių raidą. Tai sąveika su kompetentingais bendraamžiais ir suaugusiais (Mahoney, Stattin, 2000; Danish

et al., 2003), svarbių įgūdžių ir interesų plėtotė (Oweis, Spinks, 2001; Ryska, 2003), galimybių, kur paaugliai jaučiasi kompetentingi ir pripažinti, kūrimas (Giordano, 2003; Campbell, 2004).

Savo kompetencijos suvokimas išvaizdos srityje rodo, kaip paauglys vertina savo kūną, ar jis yra patenkintas tuo, kaip atrodo. Paauglystės laikotarpiu itin išryškėja problemos, susijusios su kūno suvokimu ir kūno įvaizdžio formavimusi. Jos ne tik trukdo adekvačiai atlikti tam tikrą veiklą (mokyti, sportuoti), bet ir nukreipia paauglio energiją siekti tam tikro idealo: merginoms svarbiau patrauklumas, vaikinams — puikus kūno funkcionavimas ir fiziniai gebėjimai. Moksliniai tyrimai rodo, kad nepasitenkinimas savo kūnu paaugliams sukelia depresiją ir kitas emocines problemas nepriklausomai nuo lyties, bet merginos dažniau nei vaikinai susiduria su kūno įvaizdžio problemomis. Joms būti fiziškai patrauklioms reiškia būti populiarioms ir moteriškoms. Nepasitenkinimas savo kūnu itin neigiamai veikia merginų bendrąjį savęs vertinimą, ko nebuvo pastebėta tarp vaikinių (Frost, McKelvie, 2004). Faktą, kad sportuojantys paaugliai geriau vertina savo kūną, patvirtina moksliniai tyrimai (Kelly, 2004; Marschall et al., 2005). Tačiau yra ir alternatyvi nuomonė, teigianti, kad sportuojantys paaugliai susiduria su kūno įvaizdžio problemomis ir taip pat dažnai išreiškia nepasitenkinimą savo išvaizda arba kad išvaizda iš dalies lemia pasirodymų rezultatus.

Kadangi paauglystės laikotarpiu intensyviausiai formuojasi savęs, savo asmenybės vertės suvokimas ir vienu iš savivokos komponentų yra savęs vertinimas, parodantis individo požiūrį į save bei priklausantis nuo savo kompetencijos įvairiose srityse suvokimo, tai paaugliai, užsiimančios kryptinga veikla (sportuojantys), turi galimybę adekvačiau save vertinti. Atliktas tyrimas, kuriuo keltas toks **probleminis klausimas**: kaip reiškiasi sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas akademinėje, sporto, socialinio pripažinimo, darbinėje, išvaizdos, artimų romantiškų santykių, patrauklumo, elgesio srityse ir kaip tai susiję su bendruoju savęs vertinimu?

Tyrimo tikslas — įvertinti sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo raišką ir sąsajas su bendruoju savęs vertinimu.

TYRIMO METODIKA

Tiriamieji. Nepriklausomą imtį sudarė 120 respondentų: 60 sportuojančių ir 60 nesportuojan-

čių 16—17 metų moksleivių, sutikusių dalyvauti tyrime, derinant tyrimo atlikimo galimybę su mokyklos administracija, o gavus sutikimą — su moksleivių tėvais. Buvo pasirinktos kelios Kauno miesto mokyklos, kiekvienoje jų po vieną klasę: apklausti sutikusieji dalyvauti tyrime ir esantys apklausos metu mokykloje. Prie aktyviai sportuojančių buvo priskirti tie, kurie atstovauja savo komandai varžybose, čempionatuose, pirmenybėse ir treniruojasi daugiau nei tris kartus per savaitę.

Tyrimo metodai. Tyrimo metu naudota S. Harter (1988) „Savivokos metodika paaugliams“ („*Self-perception profile for adolescents*“). Metodika, gavus autoriaus sutikimą, buvo išversta į lietuvių kalbą. Vėliau kito su tyrimu nesusijusio vertėjo vėl išversta į anglų kalbą ir pateikta turiniui patikrinti. Buvo atliktas bandomasis tyrimas, kurio metu siekta išsiaiškinti, kaip tiriamieji supranta pateiktus teiginius, kokie neaiškumai jiems kyla, kiek laiko užtrunka apklausa. Atsižvelgiant į bandomojo tyrimo metu iškilusius klausimus, buvo patikslintos kai kurių teiginių formulės. Šios metodikos patikimumas patikrintas daugeliu longitudinalių, tarpkultūrinių tyrimų (Hagger et al., 2005).

Metodikoje pateikiamos 45 teiginių poros, skirtos savo kompetencijos suvokimui įvertinti tokiose srityse kaip akademinė, sportinė, socialinis pripažinimas, fizinė išvaizda, darbinė, artimi romantiški santykiai, patrauklumas ir elgesys, bendrajam savęs vertinimui nustatyti. Teiginiai pateikiami kaip alternatyvus pasirinkimas: *vieni paaugliai mėgsta laisvalaikiu lankytis kine, BET kiti mieliau lankosi sporto renginiuose.*

Tiriamąjį pasirinkimą vertinamas balais, nuo 1 iki 4 (1 — žemas, 4 — aukštas suvoktos kompetencijos įvertis). S. Harter (1988) metodikos vidinio patikimumo koeficientai pakankamai aukšti:

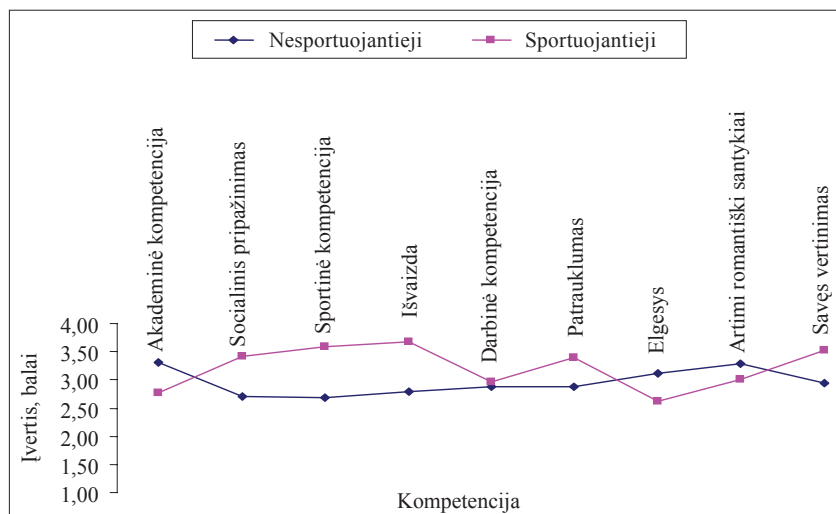
akademinės kompetencijos ir socialinio pripažinimo srityse — 0,83; sportinės kompetencijos — 0,88; fizinės išvaizdos — 0,86; elgesio — 0,59; artimų santykių ir patrauklumo — 0,81; darbinės kompetencijos — 0,71 ir bendrosios savivertės — 0,85. Šios metodikos patikimumas patikrintas daugeliu longitudinalių, tarpkultūrinių tyrimų (Hagger et al., 2005).

Tyrimo duomenims apdoroti buvo naudojama *Excel* programa: skaičiuoti devynių subskalių (savo kompetencijos suvokimo, akademinės, sportinės, socialinio pripažinimo, fizinės išvaizdos, darbinės, artimų romantiškų santykių, patrauklumo ir elgesio, bendrojo savęs vertinimo) įverčių vidurkiai. Lyginant sportuojančių ir nesportuojančių paauglių rezultatus, buvo pasitelktas *chi* kvadrato (χ^2) kriterijus. Pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$. Toliau buvo skaičiuota faktorių koreliacija (naudojant Spirmeno (Spearman) koreliacijos koeficientą) tarp savo kompetencijos suvokimo ir bendrojo savęs vertinimo.

REZULTATAI

Tyrimo duomenys atskleidžia 16—17 metų sportuojančių ir nesportuojančių moksleivių savo kompetencijos suvokimo tokiose srityse kaip akademinė kompetencija, socialinis pripažinimas, sportinė kompetencija, išvaizda, darbinė kompetencija, patrauklumas, elgesys, artima draugystė, savęs vertinimas raišką. Visų tirtų respondentų (sportuojančių ir nesportuojančių) savo kompetencijos suvokimas tirtose srityse viršija 2 balų ribą, kai 1 balas rodo žemą, o 4 — aukštą savo kompetencijos suvokimą (žr. pav.) ir pastebima tendencija, kad sportuojančių paauglių suvokta kompetencija daugelyje sričių yra aukštesnė nei nesportuojančių jų bendraamžių. Tik akademinėje,

Pav. Tiriamųjų savo kompetencijos suvokimo skirtingose srityse skirstinys

elgesio ir artimų romantiškų santykių srityse ji žemesnė negu nesportuojančių paauglių.

Analizuojant tyrimo duomenis, susijusius su savo kompetencijos suvokimu sporto srityje, pastebimas reikšmingas skirtumas: sportuojantys paaugliai yra aukštesnės (3,34 balo) suvoktos kompetencijos šioje srityje nei nesportuojantys ($\chi^2(1) = 13,12$; $p = 0,004$). Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus galima teigti, kad sportuojantys paaugliai save suvokia ir priima kaip kompetentingus šioje srityje ir mano esantys pranašesni už savo bendraamžius. Jie suvokia turį pakankamai gebėjimų tam, kad galėtų lengvai susidoroti su įvairiomis sportinėmis užduotimis ir jaučiasi „labai atletiškais“. Tirtų nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas sporto srityje vidutinis (2,37 balo). Jie nemano esantys geri atletai ir sutinka, kad jiems trūksta sportinei veiklai būtinų gebėjimų.

Atlikus sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo fizinės išvaizdos srityje rezultatų palyginimą pastebėtas statistiškai reikšmingas skirtumas: sportuojančių paauglių kompetencijos šioje srityje įvertis yra kur kas aukštesnis (3,75 balo) nei nesportuojančių (2,74 balo) ($\chi^2(1) = 8,80$; $p = 0,03$). Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus galima teigti, kad sportuojantys paaugliai yra patenkinti tuo, kaip jie atrodo, juos tenkina jų kūno vaizdas, jie suvokia save kaip patrauklius, nes mano esą išvaizdūs ir nenorėtų atrodyti kitaip. Tirti nesportuojantys paaugliai vidutiniškai vertina savo kompetenciją fizinės išvaizdos srityje, suvokia save kaip neišvaizdžius, jie nepatenkinti tuo, kaip atrodo, jiems nepriimtina jų išvaizda, jie norėtų atrodyti kitaip.

Sportuojantys paaugliai savo kompetenciją socialinio pripažinimo srityje suvokia reikšmingai aukščiau (3,70 balo) nei nesportuojantys (2,65 balo). Rezultatų skirtumas yra statistiškai patikimas ($\chi^2(1) = 8,07$; $p = 0,04$). Gauti rezultatai rodo, kad sportuojantys paaugliai suvokia save kaip populiarius tarp bendraamžių, jie jaučiasi pripažinti aplinkinių ir mėgstami bendraamžių, lengvai susiranda draugų. Tuo tarpu tirti nesportuojantys paaugliai savo kompetenciją socialinio pripažinimo srityje sumenkina teigdami, kad paauglius sunku pamėgti, todėl jie nesijaučia pripažinti aplinkinių, sunkiai susiranda draugų, yra nepopuliarūs tarp bendraamžių.

Palyginus sportuojančių ir nesportuojančių paauglių tyrimo duomenis, susijusius su suvokta kompetencija artimų romantiškų santykių srityje, galima teigti, kad statistiškai patikimo skirtumo nėra ($\chi^2(1) = 1,99$; $p = 0,87$), ir tirtuoju atveju

sportinė veikla nelemia paauglių kompetencijos artimų romantiškų santykių srityje. Teiginiai, atskleidžiantys paauglių suvoktą kompetenciją artimų romantiškų santykių srityje (*lengvai susirandu artimų draugų* (8 teiginys), *turiu artimų draugų, kuriems galiu patikėti savo paslaptis* (17 teiginys), *turiu artimą draugą, su kuriuo galiu pasidalyti išgyvenimais* (26 teiginys), *lengvai randu draugų, kuriais galiu pasitikėti* (35 teiginys)), tiek sportuojančių, tiek nesportuojančių paauglių buvo vertinami panašiai (apie 3 balus). Tirti sportuojantys paaugliai aukščiausiai vertino savo gebėjimą turėti artimą draugą (*turiu artimą draugą, kuriam galiu patikėti savo paslaptis ir jausmus* (44 teiginys)).

Palyginus sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo patrauklumo srityje rezultatus (atitinkamai 3,61 ir 2,62 balo) galima teigti, kad sportuojantys paaugliai labiau vertina savo kompetenciją šioje srityje ($\chi^2(1) = 8,09$; $p = 0,04$). Sportuojantys tiriamieji „mano esą patrauklūs priešingos lyties atstovams“ ir neabejoja, „kad sulauks atsaką iš jiems patinkančio priešingos lyties atstovo“, jiems itin reikšminga, kad „susitikinėja su jiems patinkančiu žmogumi“ ir jaučiasi „įdomūs pasimatymo metu“. Nesportuojantys tiriamieji vidutiniškai vertina savo kompetenciją patrauklumo srityje, nes jaučiasi nepatrauklūs ir dėl to nesitiki sulaukti atsako iš priešingos lyties atstovo, todėl abejoja savo gebėjimu būti įdomiu ir nesitiki sulaukti atsako iš patinkančio žmogaus.

Atlikus sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo darbinėje srityje rezultatų palyginimą (atitinkamai 3,19 ir 2,85 balo) galima teigti, kad šioje srityje suvokta kompetencija statistiškai patikimai nesiskiria ($\chi^2(1) = 7,73$; $p = 0,06$). Tirti sportuojantys paaugliai darbine sritimi įvardija užsiėmimą sportu ir suvokia save kaip „turinčius įgūdžių tiek, kad galėtų veiksmingai dirbti“. Tiek sportuojantys, tiek nesportuojantys tiriamieji „jaučiasi pakankamai suaugę, kad galėtų dirbti mokamą darbą“ ir įsitikinę savo gebėjimu „veiksmingai dirbti mokamą darbą“.

Palyginus tirtų sportuojančių ir nesportuojančių paauglių duomenis, susijusius su suvokta kompetencija elgesio srityje (atitinkamai 2,19 ir 3,61 balo), galima teigti, kad statistiškai patikimo skirtumo nėra ($\chi^2(1) = 2,04$; $p = 0,56$), ir tirtuoju atveju sportinė veikla nelemia paauglių savo kompetencijos suvokimo šioje srityje. Tirti paaugliai suvokia, jog kartais jie nesieltgia „taip, kaip mano esant tinkama“, bet geba „nesielgti taip, kad pri-

sišauktų nemalonumų“ ir, nepaisant to, „dažnai jaučiasi nepatenkinti savo elgesiu“.

Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo akademinėje srityje (atitinkamai 2,21 ir 3,61 balo) rezultatų skirtumas statistiškai nepatikimas ($\chi^2(1) = 1,99$; $p = 0,57$). Tiek sportuojantys, tiek nesportuojantys paaugliai savo kompetenciją akademinėje srityje vertina kritiškai, dažnai „klausia savęs, ar yra protingi“, mano, kad „sunku ieškoti atsakymų į jiems rūpimus klausimus mokykloje“.

Analizuojant bendrojo savęs vertinimo rezultatus, pastebimas reikšmingas skirtumas. Tai leidžia teigti, kad sportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas (3,59 balo) yra daug aukštesnis nei nesportuojančių (2,58 balo) ($\chi^2(1) = 7,93$; $p = 0,04$). Sportuojantys tiriamieji teigia esą „visai arba didžiąją laiko dalį patenkinti savimi“, jiems „patinka jų gyvenimo būdas“, jie „priima save tokius, kokie jie yra“ ir „jaučiasi laimingi būdami savimi“.

Norint nustatyti savo kompetencijos suvokimo ir savo kompetencijos suvokimo konkrečioje srityje, bendrojo savęs vertinimo ryšių reikšmingumą, atlikta koreliacinė tyrimo rezultatų analizė. Stipriausiai reikšmingas nesportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas elgesio srityje ir akademinės kompetencijos ryšys ($r = 0,74$; $p < 0,05$), nes paaugliai, gerai atliekantys mokyklinės užduotis, aukštai vertina ir savo elgesį. Reikšminga, bet neigiama koreliacija nustatyta tarp tirtų nesportuojančių paauglių sportinės kompetencijos suvokimo ir savo kompetencijos suvokimo fizinės išvaizdos srityje ($r = -0,70$; $p < 0,05$). Nepasitenkinimas savo kūnu ir noras jį keisti sportinėje veikloje nedalyvaujantiems paaugliams suvokiamas kaip savo sportinės kompetencijos stoka. Reikšminga, bet neigiama koreliacija nustatyta tarp tirtų nesportuojančių paauglių kompetencijos suvokimo darbinėje ir socialinio pripažinimo srityse ($r = -0,69$; $p < 0,05$), nes menkai vertinantys savo gebėjimą dirbti mokamą darbą suvokia save kaip neturintys reikiamų darbo įgūdžių, todėl nesitiki sulaukti aplinkinių pripažinimo. Reikšminga, bet neigiama koreliacija nustatyta tarp tirtų nesportuojančių paauglių kompetencijos suvokimo darbinėje ir sporto srityse ($r = -0,50$; $p < 0,05$), nes pripažindami, kad neužsiima sportu ir suvokia turį nepakankamai kompetencijos šioje srityje, tuo pat metu suvokia save kaip neturintys reikiamų darbo įgūdžių, nesitiki pasiekti svarių rezultatų gyvenime. Tarp nesportuojančių paauglių nustatytas reikšmingas bendrojo savęs vertinimo ir suvoktos kompetencijos sporto srityje ($r = 0,25$; p

$< 0,05$) ryšys. Aptiktas reikšmingas negatyvus bendrojo savęs vertinimo tarp nesportuojančių paauglių ir suvoktos kompetencijos socialinio pripažinimo srityje ($r = -0,89$; $p < 0,05$), suvoktos kompetencijos išvaizdos srityje ($r = -0,82$; $p < 0,05$) ir elgesio ($r = -0,45$; $p < 0,05$) ryšys. Suvoktos kompetencijos minėtose srityse ryšio su bendroju savęs vertinimu pobūdis patvirtina asmenybės raidos paauglystėje problemišumą: negebėjimas turėti draugų ir būti populiariu tarp bendraamžių susijęs su nepasitenkinimu tuo, kaip atrodo ir noru keisti savo išvaizdą; pripažinimas, kad trūksta socialinių įgūdžių, nes dažnai susiduria su nemalonumais dėl savo elgesio, ir tai kelia papildomų rūpesčių. Tyrimo rezultatų koreliacinė analizė atskleidžia, kad nesportuojančių paauglių bendrojo savęs vertinimo ryšys su savo kompetencijos suvokimu akademinėje, darbinėje, patrauklumo bei artimų romantiškų santykių srityse yra nereikšmingas.

Stipriausiai reikšmingai susijęs sportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas akademinėje ir darbinėje ($r = 0,70$; $p < 0,05$), savo kompetencijos suvokimas akademinėje ir artimų romantiškų santykių ($r = 0,62$; $p < 0,05$) bei savo kompetencijos suvokimas akademinėje ir elgesio ($r = 0,50$; $p < 0,05$) srityse. Savo sportinės kompetencijos suvokimas reikšmingai susijęs su savo kompetencijos suvokimu fizinės išvaizdos srityje ($r = 0,58$; $p < 0,05$). Neigiamas koreliacinis ryšys nustatytas tarp sportuojančių paauglių savo sportinės kompetencijos suvokimo ir savo kompetencijos suvokimo patrauklumo srityje ($r = -0,87$; $p < 0,05$): kuo aukštesni savo suvoktos sportinės kompetencijos įverčiai, tuo mažiau išreikšta suvokta kompetencija patrauklumo srityje.

Tarp sportuojančių paauglių nustatytas reikšmingai stiprus bendrojo savęs vertinimo ir suvoktos kompetencijos fizinės išvaizdos srityje ($r = 0,70$; $p < 0,05$) ryšys. Sportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimo konkrečioje srityje tyrimo rezultatų koreliacinė analizė atskleidžia, kad bendrojo savęs vertinimo ryšys su savo kompetencijos suvokimu akademinėje, socialinio pripažinimo, sportinėje, darbinėje, patrauklumo bei artimų romantiškų santykių srityse yra nereikšmingas.

REZULTATŲ APTARIMAS

Sportuojančių ir nesportuojančių 16–17 metų amžiaus paauglių savo kompetencijos suvokimo ir bendrojo savęs vertinimo tyrimas atskleidė: sportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas sporto, išvaizdos, socialinio pripažinimo, patrauklu-

mo srityse ir bendrasis savęs vertinimas yra kur kas aukštesnis nei nesportuojančių. Tarp sportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas stipriausiai susijęs su patrauklumu, silpniausiai — su elgesiu. Tarp nesportuojančių paauglių, bendrasis savęs vertinimas stipriausiai susijęs su socialiniu pripažinimu, silpniausiai — su patrauklumu. Tai patvirtina ir kiti moksliniai tyrimai (Alfermann, Stoll, 2000; Hagger et al., 2005), kurių metu nustatyta, kad paaugliai, aukštai vertinantys savo kompetenciją sporto srityje, yra aukštesnio ir bendrojo savęs vertinimo. Mūsų tyrimo metu gauti duomenys rodo, kad paaugliai dramatiškai reaguoja į savo išvaizdos pokyčius, lygina save su bendraamžiais, dažnai jaučia nepasitenkinimą savo kūnu. Sportuojantys paaugliai yra patenkinti tuo, kaip jie atrodo, juos tenkina jų kūno vaizdas. Tuo tarpu nesportuojantys paaugliai nemano esą labai išvaizdūs ir norėtų atrodyti kitaip. Bendraamžių grupės priėmimo rodiklis labai tiksliai leidžia numatyti socialinę ir psichologinę paauglio adaptaciją ar dezadaptaciją. Sėkminga socializacija tarp bendraamžių yra viena iš svarbiausių paauglio asmenybės brendimo sąlygų, o atstūmimas ir nepripažinimas bendraamžių grupėse yra asmenybės resocializacijos šaltinis. Daugeliu tyrimų (Brettshneider, Heim, 1997; Byer, 2000) akcentuojama, kad būtent savo išvaizdos suvokimas labiausiai veikia bendrąjį savęs vertinimą, nes išvaizdūs paaugliai yra labiau mėgstami bendraamžių, o neišvaizdūs dažnai atstumiami ir nepripažinti. Anot R. Conell (2005), aktyviai sportuojantys paaugliai daug pozityviau vertina savo kūną, negu nesportuojantys jų bendraamžiai. Yra ir alternatyvi nuomonė, teigianti, kad sportuojantys paaugliai nebūtinai teigiamai vertina savo išvaizdą.

J. A. Moreno ir E. Cervello (2005) tyrimų duomenys rodo, kad sportuojantys paaugliai yra aukštesnio savo kompetencijos suvokimo socialinio pripažinimo srityje, ir tai teigiamai veikia jų bendrąjį savęs vertinimą. Priešingos nuomonės laikosi J. L. Mahoney ir H. Stattin (2000), teigiantys, kad per didelis išitraukimas į sportinę veiklą trikdo paauglio socialinius santykius, riboja jo ryšius su bendraamžiais. Tai, kad aukšti įvertiniai suvoktos kompetencijos romantiškų santykių srityje teigiamai veikia bendrąjį savęs vertinimą, patvirtina ir moksliniai tyrimai (Montgomery, Sorell, 1998; Daley, Leahy, 2003). Nustatytas ryšys tarp suvoktos kompetencijos romantiškų santykių srityje ir valgymo sutrikimų; artimų santykių ir konfliktų su tėvais, artimų santykių ir akademinį pasiekimų sąsajos (Conell, 2005). Artimi romantiški santykiai ypač reikšmingi 15—16 metų

paaugliams. Jie nustelbia santykių su tėvais ar draugais svarbą. Tokio amžiaus paaugliai nuo 5 iki 8 valandų per savaitę praleidžia mąstydami apie esamus ar potencialius partnerius.

Mokslinių tyrimų analizė rodo, kad sportuojantys paaugliai yra pozityvesnio kūno vaizdo, ir tai lemia aukštą savo kompetencijos suvokimo patrauklumo srityje įvertį. Būtent sportuojantys paaugliai labiau pasitiki savimi ir tikisi sulauksią atsako iš jiems patinkančių priešingos lyties atstovų. Nesportuojantys jų bendraamžiai nėra tokie tikri dėl savo patrauklumo ir norėtų sužinoti, ar jie yra įdomūs priešingos lyties atstovams. Moksliniai tyrimai (Graham et al., 2000; Todd, Kent, 2003) rodo, kad sportuojantys paaugliai yra aukštesnės suvoktos kompetencijos patrauklumo srityje nei nesportuojantys jų bendraamžiai.

Atsižvelgiant į tyrimo rezultatus galima teigti, kad sportinė veikla yra ta terpė, kurioje paauglys darosi savarankiškesnis, mokosi priimti sprendimus, pasirūpinti savimi. Tokiu būdu įgaunama vertingos patirties, kuri reikalinga darbiniam gebėjimams formuoti. Nėra pakankamo empirinio pagrindo, leidžiančio daryti svaresnes išvadas, nes tyrėjai daugiausia gilinasi į tai, kaip darbinė patirtis veikia paauglio raidą apskritai. Vieni jų pabrėžia teigiamą poveikį (Kablaoui, Pautler, 1991), kiti — kad darbinė patirtis neigiamai veikia paauglio psichosocialinį vystymąsi (Vondracek, 2001). Daugelis mokslininkų mėgina apibrėžti sportinės veiklos įtaką paauglių elgesio formavimuisi. Vieni jų teigia, kad sportinė veikla atlieka ugdomąją funkciją ir teigiamai veikia paauglių elgesį (Danish et al., 2003). Kiti laikosi nuomonės, kad sportinė veikla susijusi ir su neigiamais elgesio padariniais. Treči pripažįsta, kad sportas yra tik laisvalaikio leidimo būdas, žaidimas, neturintis lemiamos reikšmės paauglio elgesiui (Cruz et al., 1995). Manoma, kad sportuojančių paauglių elgesys iš dalies priklauso nuo to, į ką orientuoti jų tikslai (Todd, 2003; Todd, Kent, 2003). Jei sportininko tikslas orientuotas į užduotį, tai jis bus atkaklesnis, aukštesnės suvoktos kompetencijos nei jo bendraamžiai. Paaugliai, gerai atliekantys mokyklines užduotis, aukštai vertina ir savo elgesį. Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad sportuojantys paaugliai jaučiasi savimi patenkinti, ir tai patvirtina gana vieningą mokslininkų nuomonę, kad sportinė veikla teigiamai veikia paauglių bendrąjį savęs vertinimą: kuo stipriau susitapatinama su sportininko vaidmeniu, tuo stabilesnis savęs suvokimas, didesnis pasitikėjimas savimi ir aukštesnis bendrasis savęs vertinimas.

IŠVADOS

1. Sportuojančių paauglių savo kompetencijos suvokimas sporto, išvaizdos, socialinio pripažinimo, patrauklumo srityse ir bendrasis savęs vertinimas yra kur kas aukštesnis nei nesportuojančių.

2. Sportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas reikšmingai stipriai susijęs su savo kompetencijos suvokimu išvaizdos srityje.
3. Nesportuojančių paauglių bendrasis savęs vertinimas reikšmingai susijęs su savo kompetencijos suvokimu sporto srityje ir reikšmingai neigiamai — su savo kompetencijos suvokimu socialinio pripažinimo ir fizinės išvaizdos srityse.

LITERATŪRA

- Alfermann, D., Stoll, O. (2000). Effects of physical exercise on self-concept and well-being. *International Journal of Sport Psychology*, 31 (1), 47—65.
- Asci, H. F. (2002). An investigation of age and gender differences in physical self-concept among Turkish late adolescents. *Adolescence*, 1 (41).
- Brettschneider, W., Heim, R. (1997). *Identity, Sport, and Youth Development*. In K. Fox (Ed.), *Physical Self: From Motivation to Well-Being*. Human Kinetics Publishing.
- Byer, J. L. (2000). Measuring the positive effects of students' perceptions of classroom social climate on academic self-concept. *Journal of Social Studies Research*, 24 (1), 46—57.
- Campbell, A. (2004). Female competition: Causes, constraints, content, and contexts. *Journal of Sex Research*, 1 (41).
- Connell, R. W. (2005). Growing up masculine: Rethinking the significance of adolescence in the making of masculinities. *Irish Journal of Sociology*, 14 (2), 11—28.
- Cruz, J., Baixados, M., Valiente, L., Capdevila, L. (1995). Prevalent values in young Spanish soccer players. *International Review of the Sociology of Sport*, 30 (3 / 4), 353—374.
- Daley, A. J., Leahy, J. (2003). Self-perceptions and participation in extra-curricular physical activities. *Physical Educator*, 60 (2), 13—19.
- Danish, S. J., Taylor, E. T., Fazio, R. J. (2003). Enhancing adolescent development through sports and leisure. In G. R. Adams, D. Berzonsky (Ed.), *Handbook of Developmental Psychology: Blackwell Handbook of Adolescence*. Blackwell publishing.
- Eysenck, M. W. (2004). *Psychology. An International Perspective: Psychology Press*. Hove and New York.
- Fox, K. R. (2000). Self-esteem, self-perceptions and exercise. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 31, 228—240.
- Fox, K. R. (1997). The physical self and processes in self-esteem development. In K. R. Fox (Ed.), *The Physical Self: From Motivation to Well Being*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Frost, J., McKelvie, S. (2004). Self-esteem and body satisfaction in male and female elementary school, high school, and university students. *Sex Roles: A Journal of Research* [interaktyvus]. Prieiga internetu: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_1-2_51/ai_n6142604.
- Giordano, P. C. (2003). Relationships in adolescence. *Annual Review of Sociology*, 29, 257—281.
- Graham, M. A., Eich, C., Kephart, B., Peterson, D. (2000). Relationship among body image, sex, and popularity of high school students. *Perceptual and Motor Skills*, 90, 1187—1193.
- Hagger, S. M., Biddle, S. H., Wang, J. C. K. (2005). Physical self-concept in adolescence: Generalizability of a multidimensional, hierarchical model across gender and grade. *Educational and Psychological Measurement*, 65 (2), 297—322.
- Harter, S. (1988). *Manual for the Self-Perception Profile for Adolescents*. Denver, CO: University.
- Kablaoui, B. N., Pautler, A. J. (1991). The effects of part-time work experience on high school students. *Journal of Career Development*, 17 (3), 195—211.
- Kelly, H. L. (2004). The relationship between physical self-concept, body image dissatisfaction and competition anxiety in female “aesthetic” and “non-aesthetic” collegiate athletes. The Florida state university. *ISCA World Congress Copenhagen: Sport as a tool to support young people's learning* [interaktyvus]. Prieiga internetu: http://etd.lib.fsu.edu/theses/available/etd-04072004-162144/unrestricted/final_lauren.pdf
- Lekavičienė, R. (2001). *Socialinės kompetencijos psichologiniai kriterijai ir vertinimas: Lietuvos studentų tyrimas: monografija*. Kaunas: VDU. P. 27.
- Mahoney, J. L., Stattin, H. (2000). Leisure activities and adolescents' antisocial behavior: The role of structure and social context. *Journal of Adolescence*, 23, 2000, 113—127.
- Marsh H. W., Hattie J. (1996). Theoretical perspectives on the structure of self-concept In B. Bracken (Ed.), *Handbook of Self-Concept: Developmental, Social, and Clinical Considerations* (pp. 38—87). New York: John Wiley & Sons. P. 38—87.
- Marsh, H. W., Shavelson, R. (1985). Self-concept: Its multifaceted hierarchical structure. *Educational Psychologist*, 20, 107—123.
- Marschall, J. D., Mc Cargar, L. J., Ball, G. D. (2005). Physical Activity, Aerobic Fitness, Self-Perception, and Dietary Intake in At Risk of Overweight and Normal Weight Children. *Canadian Journal of Dietetic Practise and Research* [interaktyvus]. Prieiga internetu: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3961/is_200510/ai_n15641496.
- Montgomery, M. J. Sorell, G. T. (1998). Love and dating experience in early and middle adolescence: Grade and gender comparisons. *Journal of Adolescence*, 21, 677—689.
- Moreno, J. A., Cervello, E. (2005). Physical self-perception in Spanish adolescents: Effects of gender and involvement in physical activity. *Journal of Human Movement Studies*, 48, 291—311.
- Oweis, P., Spinks, W. L. (2001). Psychological outcomes of physical activity: A theoretical perspective. *Journal of Human Movement Studies*, 40, 351—375.
- Ryska, T. A. (2003). Sportsmanship in young athletes: The role of competitiveness, motivational orientation and perceived purpose of sport. *Journal of Psychology*, 137 (3), 273—294.
- Soares, L., Soares, A. (1977). *The Self-Concept: Mini*,

- Maxi, Multi: Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association.* New York.
- Sporto terminų žodynas.* (2002). Parengė S. Stonkus. T. 1. Kaunas: LKKA.
- Steinberg, L. (2001). Adolescence. In J. Kagan (Ed.), *Gale Encyclopedia of Psychology*. Farmington Hills, MI: Gale Group.
- Todd, A. R., Kent, A. (2003). Student athletes' perceptions of self. *Journal of Adolescence*, 38 (152), 9—17.
- Todd, A. R. (2003). Sport involvement and perceived scholastic competence in student — athletes: A multivariate analysis. *International Sports Journal*, 4, 156—164.
- Vondracek, F. W. (2001). The developmental perspective in vocational psychology. *Journal of Vocational Behavior*, 59, 252—261.
- Weiss, M. R., Amorose, J. A. (2005). Children's self-perceptions in the physical domain: Between — and within — age variability in level, accuracy, and sources of perceived competence. *Journal of Sport & Exercise Psychology*, 27, 226—244.
- Žukauskienė, R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.

PERCEPTION OF SELF-COMPETENCE AND GLOBAL SELF-WORTH AMONG 16—17-YEAR-OLD ADOLESCENTS ENGAGED AND NOT ENGAGED IN SPORT

Skaistė Laskienė, Agnė Laskytė, Dovilė Šertvytienė, Loreta Jamantienė
Lithuanian Academy of Physical Education, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

The article explores perception of self-competence and global self-worth among 16—17-year-old adolescents engaged and not engaged in sport. The issue of how adolescents engaged and not engaged in sport perceive their competence with respect to such aspects as sport, appearance, social acceptance, and romantic appeal and, subsequently, how there are related with the global self-worth constituted the basis for the study. S. Harter's (1988) Self-Perception Profile for Adolescents was applied in the study that relies on 45 pairs of statements designed to measure self-competence in relation to specific domains in one's life that include scholastic competence, athletic competence, social acceptance, physical appearance, job competence, close friendship, romantic appeal, and behavioural conduct and to identify global self-worth. The statements provide a structured alternative format ("Some adolescents love to go to the cinema in their free time BUT Other adolescents prefer sports events"). The choice of the statement made by a respondent is scored on a 4-point scale, where 1 reflects lower and 4 — greater self-competence.

Sixteen to seventeen year-old adolescents were selected for the study. The independent sample included 120 respondents: 60 of them engaged in sport (representing their respective teams at the competitions and championships and training more than 3 times per week) and 60 adolescents not engaged in sport), who agreed to participate in the study after receiving consent by the school administration and then by the pupils' parents. Several schools in the city of Kaunas were selected, one group of pupils of a certain grade in each of the schools (the pupils who agreed to participate in the study and were present at school on the day of the survey).

The study identifies the difference between adolescents engaged and not engaged in sport in terms of their perception of self-competence and global self-worth. Perception of self-competence of all respondents who participated in the study (both engaged and not engaged in sport) in relation to the selected domains of life is above a 2-point score (where 1 reflects lower and 4 — greater perception of self-competence). The study suggests that the perceived self-competence of adolescents engaged in sport in most of the selected domains tends to be greater than that of their peers not engaged in sport. It is only in the domains of scholastic competence and close friendship that it is lower than that of their peers not engaged in sport. Perception of self-competence in the areas of athletic competence, physical appearance, social acceptance, and romantic appeal as well as global self-worth of adolescents engaged in sport is far greater than that of adolescents not engaged in sport. In the case of the adolescent respondents engaged in sport, global self-worth strongly correlates with romantic appeal, whereas correlation with behavioural conduct is weak; in the case of the adolescent respondents not engaged in sport, global self-worth strongly correlates with social recognition, whereas correlation with romantic appeal is weak.

Keywords: adolescence, sport, global self-worth, perception of self-competence.

Gauta 2009 m. rugšėjo 23 d.
Received on September 23, 2009

Priimta 2010 m. vasario 4 d.
Accepted on February 4, 2010

Skaistė Laskienė
Lietuvos kūno kultūros akademija
(Lithuanian Academy of Physical Education)
Sporto g. 6, LT-44221 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 30 26 52
E-mail s.laskiene@lkka.lt